

УДК 378.018.8:373.011.3-051]378.017:172.15
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.66-2.27>

Н. М. Стеценко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено аналізу потенційних можливостей закладу вищої педагогічної освіти для формування почуття національної гідності майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки. Проблема формування почуття національної гідності має надзвичайно важливе значення для формування нової генерації української молоді, на чому наголошується в численних урядових документах. Особливо гостро стоїть ця проблема в період агресії та воєнної загрози з боку сусідньої держави, коли доля Батьківщини, її цілісності, суверенітету і незалежності залежить від патріотизму кожного свідомого громадянина України, його готовності в будь-який час стати на захист своєї Вітчизни.

Визначено, що формування почуття національної гідності у підростаючого покоління залежить, насамперед, від національно спрямованої особистості учителя, який має стійку громадянську позицію, національну свідомість, в якого сформовані національні цінності, честь і благородство.

Аналіз профілів освітніх програм підготовки майбутніх педагогів дав змогу виявити, що в загальних, фахових та предметних компетентностях, а також у програмних результатах навчання мало приділяється уваги формуванню почуття національної гідності, а зміст, форми та методи формування національної свідомості та національної гідності студентів залишаються застарілими; професорсько-викладацький склад закладу вищої освіти не завжди готовий до такого виду діяльності.

У результаті дослідження були з'ясовані потенційні можливості формування почуття національної гідності в змісті навчальних дисциплін. Дисципліни гуманітарного спрямування мають більший потенціал для формування національної гідності, на відміну від дисциплін технічного чи фізико-математичного циклу, хоча при вмілій постановці проблеми формування національної гідності студентів такий потенціал можуть мати й окремі теми цих циклів підготовки.

Встановлено, що для формування почуття національної гідності майбутніх педагогів необхідними є патріотично спрямоване освітнє середовище закладу освіти, національно спрямований зміст педагогічної освіти, нові форми та методи національно-патріотичного виховання студентської молоді.

Ключові слова: національна гідність, національна свідомість, національно-патріотичне виховання, профіль освітньої програми, освітній процес, освітнє середовище.

Постановка проблеми. Проблема формування національної гідності в майбутніх педагогів визначається тими обставинами, що виховний вплив закладів вищої освіти втрачає свою ефективність. В окремих регіонах країни освітні заклади різного рівня, починаючи від дитячих садочків і закінчуючи закладами вищої освіти, надають освітні послуги російською мовою, що аж ніяк не може сприяти формуванню національної свідомості та національної гідності.

Застарілі форми і методи викладання, недотримання Закону «Про мови», нехтування викладанням державною мовою в закладах вищої освіти, особливо у східних регіонах, призвело до того, що частина студентської молоді намагається уникнути проходження військової служби у Збройних силах України, не готова відстоювати інтереси своєї держави, пропагувати культурно-національні цінності українського народу, виховувати в собі почуття національної самосвідомості, самоповаги та гідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему людської гідності, у тому числі

й виховання такої якості в молоді, досліджували багато вчених у різних галузях науки: філософії, етиці, психології, педагогіці (О.В. Абрамчук, І.Д. Бех, Н.М. Волошина, С.В. Дусь, Н.І. Карпач, О.Г. Козлова, Н.Ф. Кулігіна, Т.А. Лонгвиновська, О.В. Мельнікова, Т.В. Потапчук, Т.І. Суворова, В.В. Шинкаренко, І.А. Юрій та інші).

У дослідженнях психологів та педагогів безпосередньо чи опосередковано висвітлюються такі аспекти проблеми виховання національної гідності особистості: виховання національної гідності в контексті формування національної культури (С.В. Кострюков) і національного виховання (І.Д. Бех, О.П. Жаровська, О.Г. Козлова, Н.Г. Малик); виховання національної самосвідомості у старшокласників (В.І. Каюков) і студентів (О.П. Жаровська); залучення студентів до національних цінностей (А. Й. Капська) тощо. Національну гідність як умову реалізації національної ідеї розглядають П.Р. Ігнатенко, Н.І. Косарева, Л.В. Крицька, В.Л. Поплужний. Результати наукових пошуків сприяли розробці

наукових засад, на яких ґрунтується національно-патріотичне виховання, але формуванню національної гідності, на наш погляд, необхідно приділяти більше уваги в цьому контексті в умовах відсічі агресору та забезпечення інформаційної безпеки української держави.

Мета статті. Головною метою роботи є аналіз потенційних можливостей закладу вищої освіти для формування почуття національної гідності майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки та пошуку шляхів удосконалення такої підготовки.

Виклад основного матеріалу. З моменту проголошення незалежності Української держави у 1991 р. проблемі національно-патріотичного виховання підрастаючого покоління надається важливе значення, але особливої значущості та гостроти ця проблема набула в суспільному житті сучасної України. Зумовлено це багатьма факторами, головними з яких є політична ситуація в Україні, суперечності між східними та західними областями, анексія Криму, війна на Донбасі, що призвело до різкої зміни однієї ціннісної системи іншою.

Проблема національно-патріотичного виховання залишається не вирішеною нині, адже війна між Україною і Росією ведеться не тільки на полі битви, а й в інформаційному просторі. Свого часу великий канцлер Німеччини Отто Бісмарк говорив: «Успіх у війні вирішують два фактори: рушниця нового зразка і шкільний учитель». Тому в сучасній вищій педагогічній освіті назріла нагальна потреба у вихованні національної гідності майбутніх педагогів, які реалізовуватимуть на практиці національну ідею відповідно до Концепції Нової української школи, в якій зазначається, що нова школа плекатиме українську ідентичність. Виховний процес буде невід'ємною складовою частиною всього освітнього процесу й орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [1].

Поняття «гідність» як моральне поняття використовується не лише в українському законодавстві, а й у міжнародному праві та зустрічається в законодавчих актах різних країн. У словнику етики воно трактується як поняття моральної свідомості, яке виражає уявлення про цінність всякої людини, як моральної особистості, а також категорія етики, що означає особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості [2].

Національна гідність тісно пов'язана з ментальністю народу, його світосприйманням, світовідчуттям, своєрідністю духовного коду, який передається з покоління у покоління. В цьому контексті, з одного боку, національну гідність варто розглядати як своєрідну ознаку нації, народності, етнічної групи людей, в якій із давніх-давен виробилися національні цінності, погляди та переконання, а, з другого боку, як особистісну рису, якість особистості, пов'язану з усвідомленням своєї національної ідентичності, ставлення до себе, свого народу, його історії, мови, традицій, звичаїв, культури, небайдужої громадянської позиції.

Враховуючи те, що Концепція нової української школи націлює на формуванні такої морально-етичної цінності, як гідність, ми проаналізували освітні програми 37 спеціальностей, за якими здійснюється підготовка майбутніх учителів в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, з метою виявлення відображення формування національної гідності в самих студентів та готовності майбутнього учителя до здійснення такої роботи в закладах загальної середньої освіти.

Аналіз профілів освітніх програм дав змогу виявити, що в загальних, фахових та предметних компетентностях, а також програмних результатах навчання приділяється деяка увага формуванню національної гідності студента як складника формування майбутнього фахівця.

Так, у профілі освітньої програми зі спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія), спеціалізація: «правознавство» важливою загальною компетентністю є здатність засвоювати та використовувати комплекс знань із світової та національної культури, залучатися до культури через процес духовного спілкування та відчуттів, засвоювати культуру у співтворчості, виробляти моделі поведінки, орієнтовані на загальнолюдські цінності [3] (рис. 1).

В освітній програмі зі спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія), спеціалізація: географія серед фахових компетентностей виділяється компетентність історичної пам'яті як здатність до світоглядного самовизначення, усвідомленого ставлення до історичної пам'яті як частини культурного капіталу, формування на її основі соціально моральної позиції особистості; програмні результати навчання передбачають, формування вміння складати етнопсихологічну характеристику українців, характеризувати перебіг етнічних процесів в Україні та прогнозувати їх розвиток, аналізувати українську історію крізь теорію Великого Фронтиру, визначати основні риси історії і культури українського козацтва, що може слугувати засобом формування національної гідності майбутнього педагога.

У профілі освітньої програми зі спеціальності 014.09 Середня освіта (Інформатика) до загаль-

Загальні компетентності(ЗК)	<p>1. Загальнокультурна та гуманітарна – здатність засвоювати та використовувати комплекс знань із світової та національної культури; залучатися до культури через процес духовного спілкування та відчуттів; засвоювати культуру у співтворчості; виробляти моделі поведінки орієнтовані на загальнолюдські цінності.</p> <p>2. Мовна і комунікативна – володіння рідною та іноземною мовами, сучасними засобами зв'язку та основами комп'ютерної грамотності для ефективного забезпечення інформаційної підтримки проведення наукового дослідження, уможливлення міждисциплінарних та професійних комунікацій.</p> <p>3. Міжособистісна компетентність – здатність до спілкування, роботи в команді, самокритики, самодисципліни, використання різних кодів і засобів спілкування.</p>
-----------------------------	---

Рис. 1. Фрагмент профілю освітньої програми зі спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Загальні компетентності (ЗК)	<p style="text-align: center;">Загальні компетентності (ЗК)</p> <p>ЗК1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина України.</p> <p>ЗК2. Здатність узагальнювати основні категорії предметної області в контексті загальноісторичного процесу.</p> <p>ЗК3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.</p> <p>ЗК4. Здатність працювати в команді.</p> <p>ЗК5. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.</p> <p>ЗК6. Здатність спілкуватися іноземною мовою.</p> <p>ЗК7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.</p> <p>ЗК9. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).</p> <p>ЗК10. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.</p>
------------------------------	--

Рис. 2. Фрагмент профілю освітньої програми зі спеціальності 014.09 Середня освіта (Інформатика)

них компетентностей належить формування здатності реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина України, здатність спілкуватися державною мовою, як усно, так і письмово [4] (рис. 2).

У профілі освітньої програми зі спеціальності 014 Середня освіта (Хореографія) [5] до фахових компетентностей зараховано усвідомлення художньо-виховного, здоров'язберігального, національно-світоглядного, творчо-розвивального потенціалу мистецтва танцю для дітей та молоді, а також здатність екстраполювати національні, етнічні, регіональні соціокультурні цінності та традиції в освітнє середовище засобами хореографічного мистецтва. Програмними результатами навчання буде використання гуманістичного (художньо-виховного, здоров'язберігального, національно-світоглядного, творчо розвивального) потенціалу українського танцювального мистецтва у формуванні ціннісної сфери юного покоління громадян України. Ці компетентності, безумовно, сприятимуть вихованню національної гідності в студент-

ської молоді засобами українського народного мистецтва.

Профіль освітньої програми зі спеціальності 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) чітко вказує у практичних навичках із предметної області на формування здатності здійснювати формування національної свідомості школярів, забезпечувати їх духовний розвиток, орієнтацію на загальнолюдські цінності, реалізуючи завдання морального, трудового, естетичного і правового виховання учнів.

В освітній програмі за спеціальністю 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) одним із програмних результатів навчання є формування умінь використовувати гуманістичний потенціал української літератури для формування духовного світу юного покоління громадян України [6].

На наш погляд, ця спеціальність містить більший потенціал для формування національної свідомості майбутніх педагогів, але в освітній програмі жодна із компетентностей не передбачає ані формування національної свідомості, ані національної гідності як результату підготовки для

здійснення такої діяльності в закладах загальної середньої освіти.

У профілі освітньо-професійної програми бакалавра та магістра освіти (вчитель фізичної культури) передбачено однією із професійних компетентностей формування моральних якостей громадянина, культури поведінки, відповідального ставлення до навчання, праці, поваги до прав людини, а програмним результатом навчання є вироблення вміння здійснювати формування національної свідомості школярів, забезпечувати їх духовний розвиток, орієнтацію на загальнолюдські цінності, реалізуючи завдання морального, трудового, естетичного і правового виховання, сприяти духовному відродженню України, вести активну громадську роботу [7].

Дотичними компетентностями, які можуть сприяти формуванню національної гідності студента, є фахові компетентності в освітньо-професійній програмі спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія): здатність засвоювати наукові та культурні досягнення світової цивілізації щодо різних культур, релігії, прав народів, ідей збереження миру, загальнолюдських цінностей, критично оцінювати політичні, економічні та інші події і явища, здатність реалізувати настанови толерантності та гуманності у контексті сучасної мультикультурності на основі загальнолюдських цінностей та критичного оцінювання соціально політичних, економічних та інших подій і явищ [8].

Аналіз освітньо-професійних програм дав змогу встановити, що лише 8 програм із 37 передбачають вироблення у майбутніх вчителів компетентностей щодо здатності формувати національну свідомість та національну гідність у своїх майбутніх вихованців.

Незважаючи на те, що в більшості освітньо-професійних програм не відображені компетентності, які стосуються формування національної гідності, нами були проаналізовані програми навчальних дисциплін із метою встановлення потенційних можливостей формування національної гідності у студентів.

Аналіз навчальних програм навчальних планів підготовки майбутніх педагогів дав змогу виявити, що найбільші потенційні можливості для формування національної гідності студентів закладу вищої освіти закладені в циклі гуманітарно-педагогічних дисциплін: «Історія України», «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Методика виховної роботи», «Сучасна українська мова», «Ділова українська мова».

Слід зазначити, що дисципліни гуманітарного спрямування мають більший потенціал для формування національної гідності студентів, на відміну від дисциплін технічного чи фізико-математичного циклу, хоча при вмілій постановці проблеми формування національної гідності студентів, такий

потенціал можуть мати і окремі теми дисциплін цього циклу. Аналіз практики формування національної гідності майбутніх педагогів свідчить про те, що нині є певний досвід щодо реалізації національно-патріотичного виховання в педагогічних закладах вищої освіти (з врахуванням того, що майбутні фахівці організовуватимуть такий вид діяльності у закладах загальної середньої освіти), однак цей досвід не завжди використовується в повному обсязі викладачами точних дисциплін.

Вивчення педагогічної діяльності викладачів педагогічного закладу вищої освіти свідчить, що значна їх частина ототожнює організацію національно-патріотичного виховання та формування національної гідності студентів лише з роботою в позанавчальний час.

У процесі дослідження було встановлено, що результати формування національної гідності значно залежать від професорсько-викладацького складу, його професіоналізму, постійного пошуку найбільш ефективних форм і методів, творчості й ініціативи у використанні нових, сучасних технологій для формування патріотичних почуттів студентської молоді, володіння культурою мовлення, адже *не можна виховати національно свідомих фахівців і патріотів України з високим почуттям національної гідності мовою іншого народу.*

Висновки і пропозиції. У процесі теоретичного аналізу психолого-педагогічних, філософських, методичних і інших літературних джерел було встановлено, що почуття національної гідності успішно розвивається і функціонує на основі усвідомленого розуміння національної ідентичності, поваги до національних цінностей, ставлення до себе як до суб'єкта моральної діяльності, розуміння своїх обов'язків і прав Людини і громадянина.

Враховуючи те, що в студентські роки не лише розширюються знання, а й формуються світоглядні позиції, при розробці освітніх програм підготовки майбутніх педагогів необхідно більше уваги приділити формуванню національної гідності студента як складника формування майбутнього фахівця, оскільки аналіз програм засвідчив, що у загальних, фахових або предметних компетентностях освітніх програм, а також у програмних результатах навчання цій проблемі приділяється недостатня увага.

Дослідження показало, що використання інноваційних форм та методів роботи зі студентами під час аудиторних занять та у позааудиторній діяльності сприяє формуванню якостей, що характеризують їх національну гідність: громадянськість, патріотизм, соціальна активність, відповідальність, толерантність тощо.

Успішному розв'язанню проблеми формування почуття національної гідності сприяють патріотично спрямоване освітнє середовище закладу

освіти, національно спрямований зміст педагогічної освіти, нові форми та методи національно-патріотичного виховання студентської молоді, викладацький склад закладу вищої педагогічної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування почуття національної гідності у студентів закладів вищої педагогічної освіти. Результати, що отримані під час дослідження, підтверджують висновок про необхідність подальшої роботи з метою підготовки майбутніх педагогів до організації цього виду діяльності серед учнів закладів загальної середньої освіти. Подальших наукових пошуків потребує дослідження таких якостей, як національна відповідальність, національна мужність, розкриття взаємозв'язку національного та громадянського в контексті формування вчителя Нової української школи.

Список використаної літератури:

1. Нова українська школа : poradnik dla vchytel'ya / za zag. red. N.M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s.
2. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
3. Освітньо-професійна програма (за спеціальністю 014.03 Середня освіта (Історія), спеціалізація: правознавство). URL: <https://history.udpu.edu.ua/tretye-menu-2/osvitni-prohramy/os-mahistr/osvitno-naukova-prohrama-5>.
4. Освітньо-професійна програма (за спеціальності 014.09 Середня освіта (Інформатика). URL: <https://mf.udpu.edu.ua/navchannia/informatsiinyipaket/osvitni-prohramy>.
5. Освітні програми факультету мистецтв. URL: <https://mpf.udpu.edu.ua/osvitni-prohramy>.
6. Освітньо-професійна програмі (за спеціальністю 014.01 Середня освіта. Українська мова і література). URL: <https://ff.udpu.edu.ua/navchannya/osvitni-prohramy-2/10186-2>.
7. Освітньо-професійна програма першого рівня вищої освіти (бакалавр). URL: Спеціальність: 014.11 «Середня освіта. Фізична культура». https://ffv.udpu.edu.ua/?page_id=5205.
8. Освітньо-професійна програма першого рівня вищої освіти. 014.05 Середня освіта (Біологія) Освітня кваліфікація – Бакалавр освіти. URL: https://pgf.udpu.edu.ua/?page_id=13720.
9. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15>.
10. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки : Указ Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580 / Верховна Рада України : офіц. веб-портал. Київ, 2016. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>.

Stetsenko N. The problem of forming a national dignity of future teachers in higher education institutions

The article is devoted to the analysis of potential opportunities of higher education institution for formation of feeling of national dignity of future teachers in the process of their professional preparation. The problem of forming a sense of national dignity is extremely important for the formation of a new generation of Ukrainian youth, which is highlighted in numerous government documents. This problem is especially acute during the period of aggression and military threat from the neighboring state, when the fate of the Motherland, its integrity, sovereignty and independence depends on the patriotism of every conscious citizen of Ukraine, its readiness to stand up for protection of its Fatherland at any time.

It is determined that the formation of a sense of national dignity in the younger generation depends, first of all, on a nationally-oriented personality of a teacher who has a stable civic position, a national consciousness, which has formed national values, honor and nobility.

An analysis of the profiles of current education programs of training future teachers has revealed that in the general, professional and subject competences, as well as programmatic learning outcomes not found a sufficient attention to the formation of national dignity. Instead the content, forms and methods of forming national consciousness and national dignity of students is outdated. In addition, the faculty of higher education institutions are not always ready to carry out such training.

As a result of that research, found that the content of the disciplines has potential opportunities to be developed a sense of national dignity. The humanities disciplines have a greater potential for national dignity, as opposed to technical or physics-mathematical subjects, although in the skillful formulation of students' national dignity issues, such topics may have separate topics in these cycles.

It is established that for formation of a sense of national dignity of future teachers are necessary the next ways: to form of patriotically directed educational environment of educational institution; to create of nationally directed content of pedagogical education; to project of new forms and methods of national and patriotic upbringing of student youth.

Key words: national dignity, national consciousness, national and patriotic education, profile of educational program, educational process, educational environment.